

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन (Annual Progress Report) २०७४ / ७५ (2017-18)

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान
(INLOGOS)

नयाँबानेश्वर, काठमाडौं

फोन नं. ०१ ४४६५९४२

Website: www.inlogos.org

Email: info@inlogos.org

बिषय सूची

१.	स्थानीय तहका पदाधिकारीलाई क्षमता विकास	२
२.	पोखरा-लेखनाथ महानगरपालिकाको राजश्व सम्भाव्यता अध्ययन	२
३.	कमलामाई र पनौती युवा रोजगारीको अवस्था	३
४.	पोखरा खेलकुद शहर सम्भाव्यता अध्ययन	४
५.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको संस्थागत रणनीति मध्यावधी मूल्यांकन	५
६.	बालमैत्री स्थानीय शासन	५

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानको वार्षिक प्रगति विवरण आ.व. २०७४।७५ (२०१७।१८)

१) स्थानीय तहका पदाधिकारीलाई क्षमता विकास

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको छ । नेपालको राज्य शक्तिको प्रयोग तीनै तहबाट संविधान तथा कानूनबमोजिम हुने व्यवस्था गरिएको छ । यस व्यवस्थाअनुसार राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने गरी तीनै तहको एकल र साझा अधिकार किटान गरेको छ ।

तीनैवटा सरकारले संविधान र कानूनको सीमाभित्र रही अधिकार क्षेत्रको स्वायत्त रूपमा प्रयोग गर्ने जिम्मेवारी निर्धारण गरेको छ । समयमा आफूलाई आवश्यक पर्ने ऐन कानून निर्माण गरी नागरिकका मौलिक हक परिचालनमा सहजीकरण गर्ने तथा हक अधिकारको परिचालनबारे अनुगमन तथा नियन्त्रण नियमन गर्ने कानून तथा संयन्त्र निर्माण गर्नु अझ महत्वपूर्ण दायित्व हो । वर्तमान अवस्थामा नेपालमा नौ संघीय सरकार, सात प्रदेश सरकार र आठ सय ३० स्थानीय तह (७७ जिल्ला सभा, २९५ नगरपालिका (महानगर ६, उपमहानगर ११, नगरपालिका २७६ र ४६० गाउँपालिका) छन् । नगर/गाउँपालिकामा कूल छ हजार सात सय ४३ वडा छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्य पद्धतिको बारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यो व्यवस्थाअनुसार काम गरी सरल र सहज ढंगले सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नु सबै स्थानीय तहको जिम्मेवारी हो । यसै विषयलाई ध्यानमा राखी स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानले प्याक्ट/साझेदारी विकास परियोजना/युएसएआइडीसँगको सहकार्यमा वडा समितिका पदाधिकारीको लागि क्षमता विकास तालिम प्याकेज (तालिम पाठ्यक्रम, म्यानुअल र स्रोत पुस्तिका) तयार गरेको छ । प्याक्टको सहयोगमा यस सामग्रीको प्रयोग गरी विभिन्न नगर/गाउँपालिका महिला सदस्यहरूको लागि तीन दिने क्षमता विकास तालिम आयोजना सम्पन्न भएको छ । यसबाट महिला जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता विकासमा सहयोग पुगेको छ । प्रतिष्ठानले तयार गरेको यो सामग्री नेपालका सबै नगर/गाउँपालिकाहरूका लागि उपयोगी छन् ।

२) पोखरा-लेखनाथ महानगरपालिकाको राजश्व सम्भाव्यता अध्ययन

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय नेतृत्वको विकास गर्दै स्थानीय शासन पद्धतिलाई

सुदृढ गरी स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी र न्यायिक अभ्यासलाई संस्थागत गर्न आवश्यक व्यवस्था गरेको छ । यस ऐनले स्थानीय सरकारको कार्य सञ्चालनमा सघाउ पुग्ने गरी संगठन संरचना निर्माण गर्ने, कर्मचारी तथा विज्ञहरूको व्यवस्थापन गर्ने, आन्तरिक तथा बाह्य वित्तीय स्रोतको पहिचान र परिचालन गर्ने लगायत संघ र प्रदेश सरकारसँगको सहयोग र समन्वयमा सार्वजनिक सेवालाई चुस्तदुरूस्त बनाउने वातावरण सिर्जना गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ दफा ११ (२) (घ) ले स्थानीय तहलाई स्थानीय कर, सेवा शुल्क तथा दस्तुर तोक्ने अधिकार दिएको छ । दफा (४) (घ) मा सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, पर्यटन शुल्क समेतबाट राजश्व असुलउपर गर्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही ऐनको परिच्छेद ९ दफा ५४ देखि ६४ सम्म स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार क्षेत्रका बारेमा व्यवस्था गरिएको छ । यी अधिकारहरू प्रयोग गर्न स्थानीय राजश्व परामर्श समिति, स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति जस्ता संरचनाहरूको व्यवस्था गरी स्थानीय तहको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहको अवस्थामा सुधार ल्याउने कानुनी व्यवस्था गरिएको छ ।

नगरपालिकाहरूले आफूलाई आवश्यक कर्मचारी दरबन्दी प्रस्ताव गर्दा आवश्यक तलब, भत्ता, सञ्चय कोष, योगदानमा आधारित उपदान वा निवृत्तिभरण, औषधि उपचारजस्ता सेवा सुविधाका लागि लाग्ने खर्च र व्यहोर्ने स्रोतसमेत स्पष्ट खुलाउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि गाउँपालिका वा नगरपालिकाको विद्यमान राजश्वका स्रोतहरू र सोको परिचालन क्षमतासम्बन्धी अध्ययन हुनु आवश्यक छ । स्थानीय सरकारले आफ्नो राजश्व पर्याप्त मात्रामा परिचालन गरेरमात्र स्वायत्तताको अभ्यास गर्न सक्दछ ।

त्यसकारण निर्वाचनका बेला आफूले जनतासमक्ष गरेको बाचा कार्यान्वयन गर्न कुनै पनि स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक आयबाट हुन सक्नेसम्म बढी आय गर्नुपर्दछ । यसै तथ्यलाई ध्यानमा राख्दै स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानले स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगको सचिवालय र पोखरा-लेखनाथ महानगरपालिकासँगको सहकार्यमा पोखरा-लेखनाथ महानगरको राजश्व सम्भाव्यता अध्ययन गरेको छ । यस अध्ययनले महानगरको हालको वित्तीय अवस्था र भविष्यमा प्राप्त हुनसक्ने थप स्रोतको अनुमान गरेको छ । यस प्रतिवेदनले औल्याएका विषयहरूको सम्बोधन गर्दै कार्य गर्न सकेमा महानगरको राजश्व वृद्धि हुन सक्दछ । यो प्रतिवेदन नेपालका अन्य नगरपालिकाहरूको लागि समेत उपयोगी हुनेछ ।

३) कमलामाई र पनौती युवा रोजगारीको अवस्था

युवा रोजगारीको विषय संसारका सबै मुलुकको चासो र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने विषय भित्र पर्छ । नेपालमा पनि कूल जनसंख्याको भण्डै ४३ प्रतिशत युवा (१६-४० वर्ष) भएकाले यो उमेरका मानिसका लागि शिक्षा, स्वास्थ्यमा सहज पहुँचको व्यवस्था मिलाई देश विकासका विभिन्न क्षेत्रमा परिचालन गरेर सक्षम युवा समृद्ध राष्ट्रको मान्यता कायम गर्नु नितान्त आवश्यक छ । तर स्वदेशमा आवश्यक रोजगारी सजिलै प्राप्त नहुँदा कतिपय नेपाली युवा विदेशिन बाध्य भएका छन् । वि.सं. २०७२ साल बैशाख १२ गतेको महाभूकम्प पछिको पुनःस्थापना तथा पुनःनिर्माणको अवस्थामा आईपुग्दा राज्यमा दक्ष, योग्य सक्षम युवा जनशक्तिको अभाव खड्कियो । अर्कोतर्फ वैदेशिक रोजगारीमा धेरै समस्या आएकाले सुरक्षित आप्रवास

र स्वदेशमै रोजगारीका अवसर सृजना गरी युवा वर्गलाई विदेशिनबाट रोक्नु पर्ने अवस्था सृजना भैसकेको छ । यसै विषयलाई ध्यानमा राख्दै स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानले युवा तथा खेलकुद मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा सिन्धुली जिल्लाको कमलामाई नगरपालिका र काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको पनौती नगरपालिकामा युवा रोजगारीको सम्भावना सम्बन्धी अध्ययन गरेको छ ।

कमलामाई नगरपालिकाको कूल २४,५२७ युवा जनसंख्या मध्ये करिव २८.०८ प्रतिशत र पनौती नगरपालिकाको २०,३३९ युवा जनसंख्या मध्ये करिव २६.६८ प्रतिशत मात्र पूर्णरूपमा रोजगारीमा लागेको देखिएको छ । प्राप्त विवरण अनुसार यस अध्ययनका लागि छनौट भएका दुवै नगरपालिकाहरू तुलनात्मक रूपमा युवा जनसंख्या धेरै देखिएको छ । यी दुई नगरपालिकाको तुलना गर्दा कमलामाईका धेरै युवा वैदेशिक रोजगारीका लागि गएका छन् भने पनौतीमा बेरोजगार युवा धेरै देखिएका छन् ।

४) पोखरा खेलकुद शहर सम्भाव्यता अध्ययन

खेल स्वास्थ्यका लागि र स्वस्थ खेलाडी देशका लागि भन्ने कुरा धेरै पहिलेदेखि सुनिदै आएको विषय हो । खेलकुद शहरको विकास आधुनिक सभ्यतासँग पनि जोडिएको छ । खुल्ला र खाली चौरलाई खेल खेल्ने स्थानको रूपमा मानव सभ्यताको सुरु देखिकै उपयोग गरिँदै आएको हो । हालैको वर्षहरूमा खुल्ला चौरको सट्टा व्यवस्थित खेल मैदान तथा रंगशालाहरू निर्माण गर्दै विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिताहरू संचालन गर्ने क्रम बढेको छ । आधुनिक सुविधा सम्पन्न रंगशाला, भौतिक पूर्वाधार निर्माण, स्वास्थ्य सुविधा, यातायात तथा संचार सुविधा, पार्किङ्ग स्थल, आराम गृह, चमेना गृह, स्नानघर, शौचालयसहितको खेल मैदानहरू र भोजन तथा आवासको सुविधा, मनोरञ्जन स्थल, शान्ति सुरक्षा र स्थानीय वातावरण खेलकुद शहरका न्यूनतम आवश्यकताहरू हुन् ।

युवा तथा खेलकुद मन्त्रालयले पोखरा र आसपासको क्षेत्रलाई समेटेर खेलकुद शहरको विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ । यसै सन्दर्भमा स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानले मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा पोखरा खेलकुद शहर संभाव्यता अध्ययन कार्य सम्पन्न गरेको छ । पोखराको भौगोलिक, सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधारको अवस्थालगायत खेल र खेलाडीको अवस्थालाई समेत आधार मानी यो अध्ययन भएको छ । यसले पोखरालाई खेलकुद शहरको रूपमा विकास गर्नका लागि अपनाउनु पर्ने नीति तथा रणनीतिगत योजना तर्जुमा गर्ने आधार तयार गरेको छ ।

पोखरा जल, आकास र जमिन तिनै ठाउँमा खेलिने खेलका लागि महत्वपूर्ण शहर नै रहेछ । यहाँ खेलकुदप्रति समाजका सबै उमेर, वर्ग र पेशाको चासो भएको पाइयो । सेती नदीको पूर्वी किनारमा अवस्थित ४१७ रोपनी क्षेत्रफलमा फैलिएको पोखरा रंगशालाका अलावा पोखराको शहरी क्षेत्रमा रहेका कतिपय सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको आफ्नै कम्पाउण्डमा खेलमैदान छ । यी खेलमैदान धेरैजसो खुल्लाचौरका रूपमा छन् । शहरभित्रका केहीलाई पर्खाल तथा घेरावार लगाइएको छ । यस्ता खेल मैदानहरू विभिन्न किसिमका खेलकुद प्रतियोगिताहरूको लागि प्रयोग हुने गरेको छ । निजी क्षेत्रबाट आयोजना हुने कतिपय खेलकुद प्रतियोगिताहरू यस्ता मैदानहरूमा हुने गरेका छन् । मौजुदा संस्थागत संयन्त्र र उपलब्ध भौतिक संरचना र सेवा सुविधामा थप विकास गर्दै जाने गरी निश्चित योजना साथ कार्य गरेमा पोखरालाई खेल शहरको रूपमा विकास गर्न असम्भव छैन ।

५) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको संस्थागत रणनीति मध्यावधी मूल्यांकन

संवैधानिक निकायका रूपमा स्थापित अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेका सम्बन्धमा कानून बमोजिम अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजनसम्बन्धी कार्यहरू गर्दै आएको छ । आयोगले नेपाललाई भ्रष्टाचारमुक्त मुलुकको रूपमा स्थापित गर्नेजस्तो दूरदृष्टि राखेर तयार गरेको संस्थागत रणनीति (२०१४-२०१९) ले सन् २०१९ सम्ममा सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचारमा उल्लेख्य कमी आएको अनुभूत हुनेछ भन्ने लक्ष्य राखेको छ । निर्धारित लक्ष्यको नतिजा प्राप्तिका लागि उपचारात्मक, निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक पक्षहरू समेटिएका ३ वटा मुख्य रणनीति र संस्थागत क्षमता विकास, आन्तरिक समन्वय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विकास र विस्तार सम्बन्धीका तीन वटा परिपूरक सूचक रहेका छन् । यस रणनीतिको कार्यान्वयन अवस्था थाहा पाउन आयोगको सहयोगमा प्रतिष्ठानले यस रणनीतिको मध्यावधी मूल्यांकन गरेको छ । रणनीतिले मुख्यरूपमा पहिचान गरेका ४४ वटा सूचकहरू मध्ये अधिकांसको कार्यान्वयन अवस्था राम्रो रहेको पाइएको छ ।

६) बालमैत्री स्थानीय शासन

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानले संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय (साविक), युनिसेफ नेपाल, वर्ल्ड भिजन र स्थानीय निकाय (साविक) हरूको सहयोग र समन्वयमा वि.सं. २०६६ देखि हाल

सम्म निरन्तररूपमा बाल बचाउँ, बाल संरक्षण, बाल विकास र बाल सहभागिताजस्ता बाल अधिकारका सवाललाई स्थानीय तहको नीति, संरचना, कार्य पद्धति र व्यवहारमा संस्थागत गर्न बालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू गर्दै आएको छ । खासगरी बालबालिकासम्बन्धी कार्यहरूको विश्लेषण र प्रतिवेदन तयारी बालमैत्री स्थानीय शासन राष्ट्रिय रणनीति र कार्यान्वयन कार्यविधिको मस्यौदा तयारी, बालमैत्री स्थानीय शासनसम्बन्धी कार्यविधि र म्यानुअलहरू तयारी, बालमैत्री स्थानीय शासनसम्बन्धी प्रशिक्षण सञ्चालन, बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयनमा प्राविधिक सहयोग, अनुगमन र अध्ययन विश्लेषणका साथै बालबालिकहरूका लागि विभिन्न सहभागितामूलक कार्यक्रम तथा तालिमहरूमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । नेपाल सरकारले जारी गरेको रणनीति तथा कार्यविधिको आधारमा विगतमा १२ वटा स्थानीय निकायहरू (साविकका १० गाउँ विकास समिति, १ नगरपालिका, १ उपमहानगरपालिका) बालमैत्री घोषणा भैसकेका छन् । यस अवधिमा थुप्रै अनुभवहरू समेत हासिल भएका छन् ।

बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयनमा प्राप्त भएका अवसर, देखिएका चुनौती र समाधानका प्रयासहरू महत्वपूर्ण विषय हुन सक्दछन् । साथै यस कार्यमा बालबालिका (बाल क्लव/संजाल) को सहभागिता र भूमिका, विषयगत निकायहरूले लिएको अपनत्व, सहयोगी निकायहरू (सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी, सामुदायिक संस्था, विकास साभेदार, राजनैतिक दल, निजी क्षेत्र आदि) को सहयोग, स्थानीय समुदायको भूमिका र स्थानीय निकायहरूको नेतृत्व के कस्तो रहयो भन्ने विषयसमेत महत्वपूर्ण हुन्छ । यसका अलावा बालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धन गर्न प्रयोग गरिएका सामग्रीहरू, सूचना व्यवस्थापन, प्रक्रियागत कार्यहरू, नतिजा प्राप्ति, अनुगमन, प्रतिवेदन प्रणाली आदिजस्ता विषयहरूमा समेत जानकारी लिनेदिने व्यवस्था भएमा भावी दिनहरूका लागि सहयोग मिल्न सक्दछ । यसै विषयलाई ध्यानमा राखी संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र सबै नगर/गाउँपालिकाहरूले विगतको अनुभवबाट भएका सिकाईहरूलाई व्यवस्थित गरी मुलुकको वदलिँदो परिवेश अनुसार बालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धन कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नु आजको आवश्यकता भएको छ ।

